

Tóth Tünde

Pillanatszótár

Csendes Toll élete, avagy A-Z örökké valóság

*„Az idő szubjektív kategória,
vagy objektív létező?*

*Pillanatok, érzések, tekintetek.
Szavak és hallgatások.”*

(Oravecz Imre)

*„Remegő nyíl: mibe csapódjam?
Ezerfele nézek,
valamit keresek,
széthordanak a szemeim
és összerak a pillanatot.”*

(Szabó Lőrinc)

Csendes Toll, az indián költő olyan könyvet írt, amelyben szubjektív jegyzetei nem szabják meg az olvasás menetét, legfeljebb időbeli irányultságot jeleznek. A jelen megragadhatóságát, az emlékezet szerteágazó képeit szótárazza ki alfabetikus sorrendben, hogy a pillanatnyiség természetéről valami lényegest áruljon el (palimpszeszt szócikk). Mindenekelőtt az egyik énből a másikba lendülésről, az azonosságtudat ingatagságáról: *„Új nevem Szürke Galamb lesz, talán. (...) Ki tudja.”*

Xantus János és Csontváry után az énfeloldódás egy vidéki indián személyén keresztül valósul meg. Az elbeszélő kilétét, valamint a kötetet átható fogalmi kereteket – a szócikkek nem lineáris olvashatóságának elismerése mellett meg kell jegyezni – a cím nélküli, bevezető szövegrész magyarázza. A lírikus – nem epilógja: – prológja összefogja a szövegekpuszt és egyértelműsíti az identitás felépítésének és lebontásának (nem csak) a Jász-életműben hagyománynak tekinthető, önértelmező attitűdjét, amely számos verseskötetben artikulálódott alakváltási (szökési) kísérletekként.

A *Xantusiana*, ezen a jellemzőn túl, strukturális és tematikai értelemben is kiindulópontul szolgálhat, hiszen a szegmentumokra osztott, átfogó koncepcióvá rendeződő verses regény azt az analógiát követi: *„Európa indiánjai vagyunk”,* amelyen alapul Csendes Toll szótárélete.

Az aposztrófálás azonban itt a nemzeti gyűjtőkategóriánál zártabban működik. Egyfelől azt az érzést kelti, hogy az egyre szűkebb körre simuló indián lét- és gondolkodásmód mechanizmusának kifejtését készíti elő a mindenekelőtt önmeghatározó-értelmező tendencia. Másfelől sápadtarcuák és indiánok kulturális szembenállása érthető a (fogalmi) izoláció mögött, szemléltetve a veszélyeztetett művészvilágnak a (többségi) társadalom alá vetettségét. A kétségbeesés szólamai azonban elhivatottsággal (ragaszkodás), az újrakezdés reményével társulnak (könyvtár). Utóbbihoz hozzájárul az ifjabb nemzedék, a PPKE Kultúra és Kritika portál nyomtatott kötetének méltatása is (beszéd).

„Indiánellenes hangulat van ma a világban. Nem nyíltan, de direkt módon üldözik őket, ellehetetlenítik, rágalmozák és valótlanságokat állítanak róluk. A kevés indiánt az eltűnés fenyegeti. Néhány utolsó mohikán küzd még, de meddig bírják, meddig marad erő a hangjukban, hogy hallassák? Erő a kezükben, hogy küzdjenek tovább saját igazukért. Az emlékezet megtarthatóságáért. Meddig?”(ellenes)

Az alkalmazott kifejezőkészség a látszólagos összeférhetetlenség ellenére könnyedén illeszkedik még a keresztény vagy a zen-buddhista hagyományokat bevonó szövegrészekbe is, hiszen az indián-lét konnotációi – a természetközelség, kiegyensúlyozott közösségi élet, béke – a hitbéli meggyőződések közös pontjain keresztül összetett, de egységes világnézetté szerveződnek (*sárkányeregetés*). E szemléletmód patetikus vagy bagatell pillanatokban is érvényesül szellemi-gondolati többlettel

Jász Attila: *Csendes Toll élete* (Kortárs Kiadó, 2012)

telítve az intimitást, családi és házasetlet érintő játékos, könnyed hangvételű anekdotákat (*kutyamennycsörgés, fák, ébredés, ima, vasút*), de a visszatérően reflektált személyes gyász veszteségérzetével átitatott szócikkeket (*temetés, nélkül*) is.

Az utóbbiakból következő, egyetemessé táguló hiány feltöltésének növekvő igényét újabb tényező beszívására, majd eluralkodása mérsékli. A *Naptemplom villanyfényben* versfestményei (Kántás Balázs szavával) jóval elrugaszkodottabb szereplőre (Quasimodo-díjas) gyümölcsei, azonban a különböző művészetek ágai egymásba fonódásának megírhatósága szempontjából hasonlóságot mutat a kötet Csendes Toll életével, itt a zene válik kitüntetett ihletőerővé (*értékítélet, monománia, kívülrőlbelülről*). Ebből az aspektusból teljesebb ki a CsT monogram sugalmazott másik (de nem másodlagos) feloldásának – Cseh Tamás – jelentősége, tömörítve a komplex alteregó szűrőjén keresztül feltárukozó világnézet hármasságát.

A visszatérő zenei utalások, jegyzetek jelentősége a záróakkordban csúcspontot ér el. Konklúziója szerint egyedül a zene nem hagyja magára az embert (legalábbis úgy tűnik), hiszen még mindig van benne valami isteni. „A gondolat és a tünemények között elterülő birodalom. Mint egy megfoghatatlan közvetítő közeg, szellem és anyag közt lebeg testetlenül, mindkettőhöz kötődve, mégis különböző azoktól. Szellem, de szellemként kötődik az idő mérhetőségéhez. Anyag, ám anyagként nélkülözi a teret” – írja Heine a zenéről, de szavai nemcsak a Jász-féle zenefelfogáshoz, hanem a kötet gondolatiságához is közelebb visznek, hiszen a látott és észlelt, értett közti viszony válik hangsúlyozottá. Az összekötő szövegek nélküli előhívószavak – olvasónként árnyalatnyi eltéréssel – szokványos asszociációs mezőt hoznak mozgásba, amelyekből a szövegegységek egyenként kilépnek, a meghökkentő kapcsolódási pontokon keresztül feszültséget indukálva a bejegyzések címe és tartalma között (*defekt, tragédia, elírás*).

Ez a koncepció a *Szép Magyar Szótár*hoz áll közelebb, a történeti szituáltság-központú, magyar őszó-tárregénytel, Temesi Ferenc *Porával* szemben. Podmaniczky Szilárd függetlenül attól, hogy a szövegüniverzumában kizárja a szubjektivitás lehetőségét, a szótárbejegyzései köré szerveződő aforizmák, anekdoták, esszék szintű az empirikus valóság mindennapi eseményeit veszik alapul. Markáns különbséget az elbeszélő személye jelent. A jellemzően szociográfiai értékű korszak meghatározott vezérfonal híján nehezebben olvashatók egységes elbeszéléssé, mint Jász életképei, amelyek félreérthetetlen összefüggéseit E/3. személyű narráció alkotja meg, jelleget az elbeszélő érdeklődése Csendes Toll szűk, személyes perspektivikus terére korlátozódik. Az általa rögzített kisvárosi körképmozzaik formálják narratívává a tematikus bejegyzéseket.

Akárhonnem olvasva kirajzolódik Csendes Toll élete, azonban a kötet mindezen túl az örökkévalóság számbavételének alfabetikus rendezőelvét is igéri. Szerencsés megoldás a különírásból adódó kétértelműség; a narrátor (visszacsatolva a *Xantusiánához*) csakugyan mindvégig mitoszkepzés nélkül, két lábbal áll a földön, nagyszabású romantikus utazás helyén kertgondozás, osztálytalálkozó vagy télcipő-vásárlás áll, a regényes tájat, élettörténetet a családapá és költő megélhetése, műhelynaplója váltja, kisvárosi miliőben (*antiglobalizmus, átjön, dolgozni*). A kimerevített hétköznapi pillanatok képletes, ugyanakkor kontemplatív megközelítési módjai (*költőzködés, gazolás*) gyakorta szentenciózus, meditatív atmoszférát teremtenek, közelítve a napló műfajához.

A tárgyiasított önfeltárukozás mégsem jelent énközpontúságot, a megfigyelt és a megfigyelő összhangban működöttetett pozíciója szinte kivétel nélkül zárt, speciális léthelyzetet ír le, átfogó gondolatrendszert ábrázol. Vagyis kontextus nélkül külön-külön, de a struktúra részeként is ért(elmez)hetőek a műfaji tekintetben széles spektrumot átfogó szócikkek, amelyek a többoldalas esszéktől az egysoros aforizmaszerű (*cél*) bejegyzésekig terjednek. Ritkább esetben fordulnak elő köztük tényleges szövegegyesítmények, ezek többnyire a tárca és esszé mezsgyéjén mozognak. Az egyénileg képzett szakokhoz azonban nem minden esetben társítható egyénileg képzett fogalom is (*VasLaci, versírásbahaltbele*), pedig kiemelkedően szellemes cikkeket is eredményez a megoldás; a *bakelitidőt* például az évek újrátáruzásának metaforájaként határozza meg.

A megnyerő, de nem eltúlozott szentimentális vallomásozás (*gumipók, NagyFolyó, gyász*) jellemzően tömör, tárgyilagos nyelvi disztelenséggel szólal meg, ritkább esetben az egyes szöveghelyeket – korábbi prózaverseit beidéz – lírai árnyalatok szövik át (*idő*). A nyelvhasználati kísérletezésben kétségkívül a legizgalmasabb és legősintébb határátlépés, ha mindaz, ami történt, úgy mondható el, ahogy volt, legalábbis ahhoz nagyon közelien (pont).

A kezdetben jelzett lezárás igénye („Ma eltűnt, útra vált valami belőlem.”) mégis beteljesíthetetlen marad. A szövegben nem távolodik el egymástól az elbeszélő és alteregója, hanem továbbörökítik az egymásra rakódó tapasztalatok jelen idejű halmazát, de választ adva a címből következő kérdésre: mi más is lehetne az örökkévalóság, ha nem egyes pillanatok végtelenített sorozata?